การวิจารณ์
ส่องทางให้แก่กัน

ไหว้ครู

บทความบทนี้ปรับปรุงและเรียบเรียงจาก "ปาฐกถาพิเศษเนื่องในงานสังสรรค์และรำลึกถึง ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ พ.ศ. 2543" ณ สยามสมาคมฯ ซึ่งผู้เขียนได้แสดงไว้เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2543 เพื่อเป็นการคารวะนักเขียน นักวิจารณ์และนักวิชาการ ผู้มีบทบาทอันสำคัญยิ่งต่อวงวรรณกรรมและวรรณกรรมศึกษาของไทย ผู้เขียนจึงใคร่ขออนุญาตเท้าความไปถึงงานด้านการวิจารณ์และด้านวรรณกรรมศึกษาของ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย และคงจะเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องกล่าวถึงการก่อตั้งคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ณ พระราชวังสนามจันทร์ ในปีพ.ศ. 2511 เพราะการที่ ม.ล. บุญเหลือ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ยกร่างหลักสูตรอักษรศาสตร์ขึ้นใหม่ และรับหน้าที่เป็นคณบดีคนแรกนั้น เป็นแรงกระตุ้นให้ท่านได้จัดระบบความคิดของท่านและสร้างงานด้านวรรณกรรมวิจารณ์และวรรณกรรมศึกษาขึ้นมา ซึ่งผลงานดังกล่าวได้รับการยอมรับต่อเนื่องกันมาจนถึงทุกวันนี้ วงการ

วรรณกรรมของไทยได้รับประโยชน์มหาศาลจากงานวิจารณ์ที่สำคัญๆ ของท่าน อาทิ **หัวเลี้ยวแห่งวรรณคดีไทย** (2514) และ **วิเคราะห์รสวรรณคดีไทย** (2517) กล่าวได้ว่างานดังกล่าวเป็นแหล่งหลอมรวมประสบการณ์อันยาวนานของท่าน อันรวมถึงโอกาสที่ท่านได้ทดลองสอนวรรณคดีวิจารณ์อย่างเป็นระบบ ณ พระราชวังสนามจันทร์แห่งนั้น นอกจากนี้สิ่งที่เรียกได้ว่าเป็นทั้งระบบและเป็นทั้งการบุกเบิกก็คือ การบรรจุการเรียนการสอน*ศิลปะแขนงต่างๆ* เข้าไว้ในหลักสูตรอักษรศาสตร์ฉบับแรก จริงอยู่ เมื่อกรอบเป็นวิชาอักษรศาสตร์ วรรณกรรมจึงต้องเป็นตัวนำ แต่ในขณะเดียวกันนักศึกษาจำเป็นต้องเลือกเรียนวิชาศิลปะแขนงอื่นๆ อันได้แก่ นาฏศิลป์ไทย การละครสมัยใหม่ ทัศนศิลป์ และดนตรีไทยด้วย

การเรียนการสอนวิชาเหล่านี้ แต่เดิมมิได้ตั้งใจจะให้เข้มข้นถึงขั้นการสร้างศิลปิน แต่ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากร ณ พระราชวังสนามจันทร์มีความเป็น*ผู้รักสมัครเล่น*อยู่ในตัวโดยสมบูรณ์แล้ว จึงใคร่ที่จะปลูกฝังความรักและความชื่นชมที่มีต่อศิลปะหลากแขนงให้แก่นักศึกษาด้วย อันที่จริงทั้งอธิการบดีคือ ศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ผู้เป็นปราชญ์ทางการศึกษาชั้นนำของไทย และคณบดีคณะอักษรศาสตร์ คือ ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ มีความเชื่อว่าการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ (ซึ่งในปัจจุบันรู้จักกันในนามของ "การศึกษาตามอัธยาศัย") จะเอื้อต่อการสร้างผู้รักสมัครเล่นมากกว่าการศึกษาที่เป็นทางการ แต่ด้วยข้อจำกัดในเรื่องของระเบียบการงบประมาณ จึงมีความจำเป็นจะต้องบรรจุวิชาศิลปะต่างๆ เหล่านั้นไว้ในหลักสูตรเพื่อความสะดวกในการเบิกจ่ายงบประมาณให้แก่อาจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัยเชิญไปสอน ในส่วนที่เกี่ยวกับการสร้างผู้รักสมัครเล่นด้วยการศึกษาที่ไม่เป็นทางการนั้น มหาวิทยาลัยสร้างระบบ "วิทยาลัย" ขึ้นมา (ตามแบบแผนของมหาวิทยาลัยกินนอนในประเทศอังกฤษ เช่น อ็อกซ์ฟอร์ด และเคมบริดจ์) โดยที่

คาดหวังว่าเมื่อมหาวิทยาลัยพัฒนาไปถึงขั้นที่มีคณะวิชาอันหลากหลาย การที่นักศึกษาต่างวิชากันใช้ชีวิตมหาวิทยาลัยร่วมกันจะเป็นทางสร้างพลังทางปัญญาด้วยการที่กลุ่มคนที่มีความสนใจแตกต่างกันสามารถจะมีปฏิสัมพันธ์ทางความคิดต่อกันได้ในรูปของ "มนุษย์สัมผัสมนุษย์" และผลที่ตามมาก็ควรจะไปถึงขั้น "วิทยาการส่องทางให้แก่กัน" ได้ สำหรับนักศึกษารุ่นแรกของคณะอักษรศาสตร์นั้น การที่ได้มีโอกาสเลือกเรียนวิชาศิลปะอื่นๆ (นอกเหนือจากวรรณศิลป์) จะเป็นทางที่นำไปสู่เสวนาวิวาทะข้ามสาขา ในกรอบของมหาวิทยาลัยที่อยู่ประจำ อันมีกิจกรรมเสริมหลักสูตรและนอกหลักสูตรเป็นตัวหนุนอยู่ด้วย เมื่อได้เรียนการปฏิบัติทางศิลปะอยู่แล้วในหลักสูตร ศิลปินผู้รักสมัครเล่นเหล่านี้ก็ย่อมจะสำนึกอยู่เป็นทุนเดิมแล้วว่า "ศิลปะส่องทางให้แก่กัน" อย่างไรด้วยความรู้และความจัดเจนที่ได้จากการศึกษาตามหลักสูตร ผนวกกับโอกาสที่ได้ทำกิจกรรมนอกหลักสูตรเสริม ด้วยระบบการอยู่ประจำที่เอื้อต่อการสร้างปฏิสัมพันธ์ในระดับบุคคล นักการศึกษาชั้นนำของไทยที่มาร่วมกันก่อตั้งวิทยาเขตใหม่ให้แก่มหาวิทยาลัยศิลปากรจึงคาดหวังว่าวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์อันมีศิลปะหลากแขนงเป็นตัวกระตุ้นจะเกิดขึ้นได้ในรูปของ**การวิจารณ์ส่องทางให้แก่กัน** ผู้เขียนจึงขอโอกาสนี้คารวะนักการศึกษาผู้มีวิสัยทัศน์อันกว้างไกล แม้ว่าอุดมคติที่ตั้งไว้กับผลที่ได้รับอาจจะอยู่ห่างจากกันอยู่มาก

ข้อพินิจที่เหมาะกับยุคสมัย

ผู้เขียนเชื่อว่าการพินิจมโนทัศน์ที่ว่าด้วย*การวิจารณ์ส่องทางให้แก่กัน*นั้นเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่เหมาะกับยุคสมัย (ในที่นี้อาจจะขอยืมคำของปราชญ์ชาวเยอรมัน ฟรีดริค นีทช์เชอ [Friedrich Nietzsche] ที่ว่าด้วย "ข้อพินิจที่*ไม่*เหมาะกับยุคสมัย" [unzeitgemässe Betrachtungen] มาดัดแปลงเสียใหม่ให้เป็นความหมายตรงกันข้ามคือ

"เป็นข้อพินิจที่เหมาะกับยุคสมัย" [zeitgemässe Betrachtungen]) ยุคของเราเป็นยุคแห่งความสำนึกในเรื่อง**พหุนิยม** เราพยายามที่จะเรียนรู้ *ข้ามสาขา* แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เรียนรู้จากกัน และสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ในยุคโลกาภิวัตน์การศึกษาวิทยาการใดๆ ก็ตามชอบที่จะมีลักษณะของการ*ข้ามชาติข้ามภาษา* ข้ามถิ่นที่ และข้ามวัฒนธรรม ในอีกมิติหนึ่ง เราไม่ละเลยการเรียนรู้จากอดีต ดังนั้น การแสวงหาความรู้*ข้ามกาลเวลา* จึงยังเป็นสิ่งที่จะต้องกระทำอยู่อย่างเข้มข้นและจริงจัง สำหรับเรื่องของศิลปะนั้นก็เป็นที่รู้กันอยู่ว่า เรามิอาจขีดวงในด้านของกาละและเทศะให้แก่ทั้งศิลปิน นักวิจารณ์ และนักวิชาการทางศิลปะได้ ทั้งนี้เพราะประสบการณ์อันหลากหลายย่อมสร้างความมั่งคั่งให้แก่กัน อันที่จริงมโนทัศน์เรื่อง*ศิลปะส่องทางให้แก่กัน*นั้น ผู้เขียนได้รับแรงกระตุ้นจากงานของนักวิชาการชาวเยอรมันคือ **ออสการ์ วัลเซิล (Oskar Walzel)** ซึ่งได้เสนอความคิดนี้ไว้ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 โดยที่ผู้เขียนได้ปรับขยายมโนทัศน์ดังกล่าว ซึ่งแต่เดิมใช้ในการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ในระดับของการวิจารณ์และวิชาการที่ว่าด้วยศิลปะ ให้กว้างขึ้นจนสามารถครอบคลุมปฏิสัมพันธ์ในระดับของการสร้างสรรค์ได้ด้วย อันเป็นแนวทางที่ผู้เขียนได้เสนอไว้ตั้งแต่ปี 1992 ในบทความภาษาเยอรมันชื่อ "Wechselseitige Erhellung der Künste in der thailändischen Kultur" (ศิลปะส่องทางให้แก่กันในวัฒนธรรมไทย)[1] ซึ่งได้รับการต้อนรับอย่างดีจากนักวิชาการตะวันตก เช่น ศาสตราจารย์เอแบร์ฮาร์ท เลมแมร์ด (Eberhard Lämmert) แห่งมหาวิทยาลัยเบอร์ลินเสรี (Free University Berlin)[2] ในบทความนี้ผู้เขียนใคร่ขอเดิน

[1] Chetana Nagavajara : "Wechselseitige Erhellung der Künste in der thailändischen Kultur". In: C.N. : **Wechselseitge Erhellung der Kulturen**. Chiangmai : Silkworm Books, 1999. pp. 51-73. (บทแปลภาษาไทย ตีพิมพ์ไว้ในหนังสือเล่มนี้ หน้า 37-61)

[2] Eberhard Lämmert : "Chetana Nagavajara: Mediator between Cultures". In : **Silpakorn University International Journal**. Volume 1, Number 1, January-June 2000, pp. 26-31.

ย้อนกลับไปสู่จุดเริ่มต้นที่วัลเซิลได้เสนอไว้ โดยจะมุ่งเน้นไปสู่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างการวิจารณ์ศิลปะสาขาต่างๆ ถ้าจะถามว่า ณ จุดเริ่มต้นซึ่งทฤษฎีนี้ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อร่วมร้อยปีมาแล้วกับสภาพการณ์ปัจจุบันที่ผู้เขียนกำลังวิเคราะห์อยู่ ณ ที่นี้ มีข้อแตกต่างอันใดบ้าง คำตอบก็คงจะเป็นว่าในเรื่องของหลักการนั้น วัลเซิลมองปัญหาไว้อย่างลุ่มลึกดีอยู่แล้ว เราอาจจะต้องยกย่องนักวิชาการผู้นี้ว่ามีวิสัยทัศน์ที่ดูจะเทียบได้กับญาณทัศน์ที่มุ่งมองไปข้างหน้าเลยทีเดียว ข้อแตกต่างที่ปรากฏชัดน่าจะเกี่ยวเนื่องกับปัจจัย 2 ประการ *ประการแรก* เป็นเรื่องของเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทสูงมาก ทั้งในด้านของการสร้างสรรค์ และในด้านของการเผยแพร่งานศิลปะ ซึ่งวัลเซิลเองก็สำนึกดีในศักยภาพนั้น เพราะได้นำเทคโนโลยีของการพิมพ์มาใช้ให้เป็นประโยชน์ในงานของตนอยู่ไม่น้อย ดังปรากฏในงานชิ้นบุกเบิกของเขาคือ *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters* (เนื้อหาและรูปแบบในงานวรรณศิลป์ : 1923)[3] แต่เขาคงจะไม่สามารถมองไกลไปจนถึงขั้นของเทคโนโลยีการสื่อสารที่อยู่ในมือเราหรือครอบเราอยู่ในปัจจุบันได้ *ประการที่ 2* ระบบการเรียนรู้ในยุคปัจจุบันซึ่งรวมไปถึงความรวดเร็วและขอบเขตอันกว้างขวางมากของประสบการณ์ของคนยุคใหม่ ย่อมมีลักษณะพหุนิยมมากยิ่งขึ้น อย่างที่ไม่มีวันจะคาดเดาได้ว่า จุดสุดทางอยู่ ณ ที่ใด ในแง่นี้ มโนทัศน์เรื่อง *ศิลปะส่องทางให้แก่กัน* อันรวมไปถึงความคิดเรื่อง *การวิจารณ์ส่องทางให้แก่กัน* จึงมิใช่เป็นความคิดที่ใหม่เสียทีเดียว หากแต่เป็นการตั้งมโนทัศน์ขึ้นที่เอื้อต่อการทำความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่างๆในยุคของเราเอง ข้อสรุป ณ ที่นี้จึงเป็นว่า *การวิจารณ์ส่องทางให้แก่กันเป็นข้อพินิจที่เหมาะกับยุคสมัย*

ในการอภิปรายประเด็นหลักของบทความนี้ ผู้เขียนขออิงข้อมูล

[3] Oskar Walzel : **Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters**. Berlin: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1923. การจำลองภาพจิตรกรรมออกมาเป็นภาพสี ทำให้ในกรณีดีแสดงว่าเทคโนโลยีการพิมพ์ในขณะนั้นก้าวหน้าไปมากแล้ว

บางส่วนที่ได้จากโครงการวิจัย "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย"[4] ซึ่งได้ดำเนินการเสร็จสิ้นไปแล้วในภาคแรก นอกจากนี้จะวิเคราะห์ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในรูปของกรณีศึกษาเป็นรายๆ ไปด้วย[5]

พหุนิยมกับพลังทางปัญญา

นักวิชาการอาวุโสหลายท่านตอกย้ำอยู่เสมอว่า ทางตันหรือความตายของวิทยาการสาขาใดก็คือ ความคับแคบที่มาจากโรคร้ายแห่งการหมกมุ่นในตัวเองหรือหลงรูปตัวเอง (narcissism) แม้แต่ในวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ นักวิชาการอาวุโส ชาวอเมริกัน J. Hillis Miller ในบทความล่าสุดชื่อ "World Literature in the Age of Telecommunications" (2000)[6] ก็ได้ให้ข้อเสนอไว้อย่างเป็นรูปธรรมว่า การศึกษาวรรณคดีในลักษณะข้ามชาติเท่าที่ทำกันมาจนเป็นขนบทางวิชาการไปแล้วนั้นไม่สนองความเป็นจริงในยุคใหม่ เพราะในแต่ละชาติก็ยังมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมปรากฏอยู่ ซึ่งแสดงออกมาในทางวรรณศิลป์เช่นกัน เขาเสนอมโนทัศน์ใหม่โดยรวมเอาโลกาภิวัตน์ (globalization) กับการเน้นความสำคัญของท้องถิ่น (localization) เข้ามาหลอมรวมไว้ด้วยกันเป็นแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า "glocalization" ผู้เขียนเองได้มีโอกาสรับฟังคำเตือนของนักวิชาการเยอรมันอาวุโสที่ให้ต่อประชาคมเยอรมันศึกษาด้วยกันเองในการประชุมทางวิชาการที่กรุง

---

4 โครงการวิจัย "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย" เป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เริ่มดำเนินการเมื่อมกราคม 2542 และเสร็จสิ้นไปแล้วในภาคแรกในเดือนธันวาคม 2544 จัดได้ว่าเป็นสหสาขา โดยศึกษาการวิจารณ์ 4 แขนงร่วมกัน คือ การวิจารณ์วรรณกรรม ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร และสังคีตศิลป์ รายละเอียดเพิ่มเติมหาได้จาก Website ของโครงการ www. thaicritic.com

5 ในการบรรยาย ณ สยามสมาคม เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2543 ผู้เขียนใช้สื่อหลากชนิดในการบรรยาย อันรวมถึง แผ่นใส แถบบันทึกเสียง และแถบบันทึกภาพ ซึ่งไม่สามารถทำได้ในขอบเขตที่ใกล้เคียงกันในฉบับพิมพ์ฉบับนี้

6 **World Literature Today** 74 : 3, Summer 2000, pp. 509-510.

เทพมหานคร เมื่อวันที่ 3-8 ตุลาคม 2542 ศาสตราจารย์ Eberhard Lämmert เรียกร้องให้นักวิชาการชาวเยอรมันด้านเยอรมันศึกษาหันมาสนใจศึกษาวรรณกรรมต่างประเทศ และวรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีศึกษาของต่างประเทศรวมทั้งเล่าเรียนภาษาต่างประเทศอย่างจริงจังด้วย โดยมีข้อเสนอแนะว่า ถ้าสถาบันของตนอยู่ใกล้พรมแดนของประเทศใดก็ควรจะเรียนภาษาของประเทศนั้นด้วย[7] กล่าวโดยสรุป นักวิชาการยุคปัจจุบันจะต้องศึกษาเชิงเปรียบเทียบให้เกินกว่ากรอบดั้งเดิมของภาษาและวรรณคดี โดยจะต้องให้ความสนใจกับศิลปะหลากสาขา รวมถึงสื่อต่างๆ ด้วย[8]

อุทาหรณ์สำหรับนักวิจารณ์หรือนักวิชาการด้านศิลปะก็คงจะเป็นว่า ไม่ควรจะให้ความสนใจอยู่แต่เฉพาะศิลปะสาขาเดียว ที่กล่าวมานี้มิได้หมายความว่า เขาเหล่านั้นไม่จำเป็นจะต้องมีความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขา สิ่งที่ผู้เขียนใคร่ขอเสนอไว้เป็นแนวคิด ณ ที่นี้ก็คือ ความหลากหลายของประเภทของงานศิลปะ ความหลากหลายของตัวงาน ความหลากหลายของวิธีการวิจารณ์จะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์ที่เปี่ยมด้วยพลังทางปัญญาได้ ประสบการณ์จากการวิจัยที่อ้างถึงข้างต้นพอจะยืนยันได้ว่า นักวิชาการใน 4 สาขา คือ วรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ ศิลปะการละคร และสังคีตศิลป์ สามารถเรียนรู้จากกันและกันได้ เป็นที่น่าสังเกตว่าวงการทัศนศิลป์ของไทยมีความเข้มข้นและคึกคักต่อเนื่องกันมานาน และในแง่ของการสร้างสรรค์ ศิลปินไทยก็สามารถสร้างงานที่ได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติได้ ในด้านของการวิจารณ์ก็เช่นกัน แม้จะมีความขัดแย้งเกิดขึ้นบ้าง และมีงานวิจารณ์บางส่วนที่ใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล แต่โดยภาพรวมแล้ววงการทัศนศิลป์มีพลังขับเคลื่อนและพลวัต

---

7 ดูรายงานของผู้เขียนในบทความ "ความเบิกบานของอาจารย์ภาษาต่างประเทศ" (ตอนที่ 2) ใน : **เนชั่นสุดสัปดาห์** ปีที่ 8 ฉบับที่ 387 (วันที่ 4-10 พฤศจิกายน 2542) หน้า 59.

8 Eberhard Lämmert : "Die Geisteswissenschaften und ihre Bedeutung für die Zukunft der Universität". In : **Info DaF**, Nr.6, 26 Jahrgang, Dezember 1999, pp. 550-551.

ที่น่าทึ่ง ถ้าจะย้อนกลับไปพิจารณาจุดเริ่มต้นของวงการศิลปะสมัยใหม่ของไทยก็จะพบว่า ปรมาจารย์ผู้บุกเบิกแนวทางทัศนศิลป์สมัยใหม่ คือ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี กระตุ้นให้ศิษย์ของท่านให้ความสนใจต่อศิลปะแขนงอื่นอยู่ตลอดเวลา[9] เมื่อศิลปะส่องทางให้แก่กัน การวิจารณ์ก็จะได้รับมรรคผลจากการส่องทางให้แก่กันที่ว่านี้อย่างแน่นอน

ความคิดเรื่องพหุนิยมที่กล่าวมาข้างต้นนี้ มิใช่แนวคิดแบบแยกส่วน หากแต่เป็นความพยายามที่จะมองความหลากหลาย และในขณะเดียวกันแสดงการเชื่อมโยงขององค์ประกอบอันหลากหลายนั้นๆ สำหรับข้อสงสัยที่อาจเกิดขึ้นได้ว่า มโนทัศน์เรื่องศิลปะส่องทางให้แก่กันกับความคิดเรื่องการวิจารณ์ส่องทางให้แก่กันนั้น อย่างใดมาก่อนมาหลัง ประเด็นที่ว่านี้ก็ดูจะคล้ายๆกับปัญหาโลกแตกที่ว่า ไก่เกิดก่อนไข่ หรือไข่เกิดก่อนไก่ นักวิจารณ์อาชีพจำนวนมากมักจะมีความนอบน้อมถ่อมตนและกล่าวอยู่เสมอว่า หน้าที่ของเขาเป็นเพียงผู้รับใช้ศิลปินผู้สร้างสรรค์ คือเป็นตัวกลางระหว่างศิลปินกับมหาชน ในการบรรยายของนักวิจารณ์วรรณกรรม และสื่อโทรทัศน์ระดับแนวหน้าชาวอเมริกัน จอห์น เลโอนาร์ด (John Leonard) เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2543 เขาได้กล่าวไว้อย่างนอบน้อมว่า เขาเป็น "หนี้บุญคุณอัจฉริยศิลปินทั้งหลาย พวกเขาอยู่ได้โดยไม่จำเป็นต้องมีข้าพเจ้าเลย"[10] แต่ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ในประวัติศาสตร์ของวิวัฒนาการของมโนทัศน์เรื่องศิลปะส่องทางให้แก่กันนั้น บังเอิญผู้เป็นต้นคิดคือ ออสการ์ วัลเซิล มุ่งเน้นไปที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างการวิจารณ์ศิลปะสาขาต่างๆ มากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับการศึกษาว่า ศิลปะแขนงต่างๆ ส่องทางให้แก่กันอย่างไร สำหรับ

9 Chetana Nagavajara : "Art in Place of Nirvana : Western Aesthetics in the Poetry of Angkarn Kalayanaphong". In : C.N. : **Comparative Literature from a Thai Perspective**. Bangkok : Chulalongkorn University Press, 1996, pp. 219-220.

10 เนื่องจากเป็นการบรรยายสด ผู้เขียนจึงได้บันทึกคำพูดของ Mr. Leonard เอาไว้ดังข้อความว่า "I am grateful to those creative geniuses. They could have done without me."

โครงการวิจัย "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย" คณะผู้วิจัยดำเนินกิจกรรมส่วนที่เรียกว่าเป็น*การวิจัยและพัฒนา*ขึ้นมาด้วย โดยยึดงานศิลปะต้นแบบเป็นตัวตั้ง และในการจัดสัมมนาหรือประชุมเชิงปฏิบัติการ ก็ได้เชื้อเชิญให้ศิลปินทั้ง 4 สาขา สร้างงานต้นแบบมาให้เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์ ถึงอย่างไรก็ตาม เราก็มิอาจปฏิเสธได้ว่า งานวิจารณ์ในบางลักษณะมีคุณค่าเกินไปจากการให้ปฏิกิริยาต่องานศิลปะต้นแบบ เพราะเป็นข้อพินิจที่อาจมีความลุ่มลึกในเชิงความคิดและมีความเป็นสากลพอที่จะปลุกปัญญาให้แก่ผู้อ่านหรือผู้รับข้ามยุคสมัยข้ามถิ่นที่ได้ จึงเกือบจะเรียกได้ว่า งานวิจารณ์บางชิ้นเป็นวาทกรรมที่มีความสำคัญต่อชีวิตและสังคมไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวาทกรรมเชิงปรัชญา ในแง่นี้ การรับประสบการณ์จากงานวิจารณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเปรียบเทียบงานวิจารณ์ศิลปะหลากสาขา จึงเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่คงจะถือว่าอยู่แค่ระดับสองรองจากการได้สัมผัสกับงานศิลปะในระดับปฐมภูมิไม่ได้ จริงอยู่ ในยุคปัจจุบันการสร้างนวัตกรรมในทางศิลปะอาจเรียกได้ว่าเป็นจุดเด่นของสังคมร่วมสมัย ปรากฏการณ์ที่เห็นได้บ่อยครั้งก็คือ การที่ทัศนศิลปินบางคนหรือบางกลุ่มหันมาสร้างงานในรูปแบบที่เรียกว่า"ศิลปะไคร่แสดง" (performance art) ที่แตกต่างไปจากมโนทัศน์รวมดั้งเดิมของ "ศิลปะการแสดง" (performing arts) ซึ่งในบางครั้ง ศิลปะแนวใหม่นี้สร้างปฏิกิริยาในหมู่ผู้ชมได้อย่างฉมังนัก และก็อาจกระตุ้นให้เกิดการวิจารณ์ที่เข้มข้นได้เช่นกัน แต่เราคงจะปฏิเสธไม่ได้ว่าในหลายๆ กรณี ศิลปะไคร่แสดงที่กล่าวมานี้เดินตามมโนทัศน์ซึ่งมีรากฐานมาจากความคิดเชิงวิจารณ์หรือข้อสังเกตเชิงทฤษฎี ปัญหาจึงเกิดขึ้นอีกในรูปของไก่มาก่อนไข่ หรือไข่มาก่อนไก่

หนทางออกจากทางตันที่ว่านี้คงจะหาได้ไม่ยากนัก ดังที่ผู้เขียนได้เคยแสดงไว้ให้เห็นแล้วในบทความเรื่อง "ข้อสังเกตว่าด้วยแนวคิดและวิธีคิดของคนไทยจากหลักฐานทางวรรณคดี"[11] เป็นที่แน่ชัดว่า

ศิลปินไทยในอดีตมีความจัดเจนในการคิดเชิงวิจารณ์ (ดังตัวอย่างพระราชนิพนธ์เรื่อง*อิเหนา* ที่ผู้เขียนได้นำมาวิเคราะห์โดยละเอียด) แต่นักประพันธ์และกวีไทยไม่นิยมสร้างงานวิจารณ์ลายลักษณ์ขึ้นมาเป็นเอกเทศ (explicit) แต่จะแฝงความคิดเชิงวิจารณ์เอาไว้ในตัววรรณกรรม (implicit) ข้อสรุป ณ ที่นี้ก็คือ ความสามารถในเชิงสร้างสรรค์กับความสามารถในเชิงวิจารณ์อาจมิใช่กิจกรรมทางปัญญาที่แปลกแยกต่อกัน หากแต่อยู่รวมกันได้อย่างเป็นเอกภาพ และในบางครั้งผู้เป็นศิลปินเองก็มีความสามารถในการสร้างงานวิจารณ์ได้ไม่ยิ่งหย่อนกว่างานศิลปะ เพียงแต่ว่าจะสร้างงานวิจารณ์ออกมาเป็นเอกเทศหรือไม่ ซึ่งในกรณีที่ว่านี้ วัฒนธรรมตะวันตกจะมุ่งเน้นการแสดงออกด้วยลายลักษณ์อย่างเป็นเอกเทศมากกว่าวัฒนธรรมไทย ถึงอย่างไรก็ตาม นักคิด นักประพันธ์ชาวตะวันตกบางคนก็มีความเห็นที่พ้องกับข้อสังเกตข้างต้น ดังเช่นนักประพันธ์ชาวฝรั่งเศส มิแชล บุตอร์ (Michel Butor) ที่เสนอความคิดเอาไว้ว่า "การสร้างสรรค์ในรูปของการคิดค้นใหม่ (invention) เกิดขึ้นพร้อมกับการวิจารณ์ (criticism)" ดังที่เขากล่าวไว้ว่า "การวิจารณ์และการคิดค้นใหม่เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเดียวกัน การแยกส่วนออกเป็นสองย่อมจะอันตรธานไปสิ้น เพื่อเอื้อให้เกิดการสร้างงานใหม่" [12] ในแง่นี้ เราคงจะต้องตำหนิ **จอง ปอล ซาร์ตร์** (Jean-Paul Sartre) ว่าเขาพยายามจะใช้ความคิดแบบแยกส่วนเพื่อสนับสนุนคตินิยมทางการเมืองบางประการ ในเมื่อเขากล่าวว่า "กวีนิพนธ์อยู่ข้างเดียวกับจิตรกรรม" [13] ทั้งนี้ เพราะเขามีความเห็นว่า ทั้ง

---

11 เจตนา นาควัชระ : "ข้อสังเกตว่าด้วยแนวคิดและวิธีคิดของคนไทยจากหลักฐานทางวรรณคดี". ใน : **รายงานผลการสัมมนาเรื่องวิธีคิดของคนไทย** ครั้งที่ 1, 18 มีนาคม 2539 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดโดยคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาปรัชญา ร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, หน้า 25-26.

12 Michel Butor : "Interaction des oeuvres". In : Nathalie Piegay-Gross : **Introduction à l'intertextualité. Anthologie.** Paris: Dunot, 1996, p.175.

13 เจตนา นาควัชระ : **แนวทางการประเมินคุณค่าวรรณคดีในวรรณคดีวิจารณ์เยอรมัน ฝรั่งเศส และอังกฤษ-อเมริกัน ในศตวรรษที่ 20.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2539. หน้า 198.

กวีนิพนธ์และจิตรกรรมมุ่งเน้นอารมณ์ความรู้สึก ขาดความเป็นเหตุเป็นผล ไม่มีตรรกะที่สามารถหนุนเนื่องคตินิยมทางการเมืองอันจะนำไปสู่การสร้างกระแสความคิดที่จะส่งผลในทางปฏิบัติได้ ซึ่งต่างจากร้อยแก้วที่จะใช้เป็นสื่อความคิดทางการเมืองได้เป็นอย่างดี เราคงจะอดคิดไม่ได้ว่านั่นคือข้อสังเกตของหนอนหนังสือคนหนึ่งที่ทำหน้าที่นักวิจารณ์ได้ไม่เต็มที่ เพราะไม่มองข้ามพรมแดนไปได้กว้างพอ ประสบการณ์ของไทยคงจะให้แนวคิดที่แย้งกับปราชญ์ฝรั่งเศสผู้นี้ได้ เพราะ "เพลงเพื่อชีวิต" ของเรา ซึ่งเปี่ยมด้วยทั้งคุณค่าทางวรรณศิลป์และคีตศิลป์ สามารถปลุกเร้าความรู้สึกในเรื่องของสังคม ในเรื่องความผิดชอบชั่วดีได้อย่างดียิ่ง

ความคิดแบบแยกส่วนซึ่งมิใช่ทิศทางที่พหุนิยมจะดำเนินไปนั้นดูจะส่งผลในรูปของโครงสร้าง*สถาบันการศึกษา*ออกมาด้วย ผู้ที่อยู่ในแวดวงการการศึกษาย่อมทราบดีว่า กำแพงระหว่างภาควิชาและสาขาวิชา ซึ่งโดยหลักการเป็นเพียงเครื่องมืออำนวยความสะดวกในการบริหาร ได้กลายสภาพไปเป็นกำแพงความคิดที่ล้มล้างได้ยาก วงการศึกษาศิลปะก็ตกอยู่ในห้วงอวิชชานี้เช่นกัน พัฒนาการของศาสตร์บางสาขา เช่นในด้านวิทยาศาสตร์ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาชีววิทยา เรียกร้องให้มีการปรับระบบใหม่และทำลายกำแพงความคิดเก่าเสีย นักวิชาการด้านวรรณคดีศึกษาระดับแนวหน้าของสหรัฐอเมริกา (ผู้ให้กำเนิดแนวคิดใหม่ที่ว่าด้วย New Historicism) คือ สตีเฟน กรีนบลัตต์ (Stephen Greenblatt) ได้เล่าถึงประสบการณ์ของการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารทางวิชาการในสถาบันของเขาเอาไว้อย่างน่าสนใจว่า ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยคาลิฟอร์เนีย เบิร์คเลย์ (UC Berkeley) ได้ขอให้อาจารย์ในคณะของตนตอบแบบสอบถามด้วยการเขียนชื่อผู้ร่วมงาน 5 คน ที่เขาต้องการจะสนทนาด้วยในเรื่องของการวิจัยล่าสุด กับรายชื่อผู้ร่วมงานอีก 5 คนที่เขาไม่ต้องการจะสนทนาด้วย เมื่อได้รับแบบสอบถามกลับมา ผู้บริหารจึงนำผลดังกล่าวไปแจกแจงด้วยคอมพิวเตอร์ และปรับเปลี่ยนโครงสร้างของ

คณะวิชาตามผลการวิเคราะห์ของคอมพิวเตอร์ ผู้ที่อยู่ในวงการศึกษาศิลปะจำเป็นหรือที่จะต้องรอให้ผู้บริหารมาดำเนินการเช่นนี้ ผู้เขียนใคร่ขอเสนอว่า หลักการเรื่องศิลปะส่องทางให้แก่กันและการวิจารณ์ส่องทางให้แก่กันอาจจะเป็นกลไกในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางวิชาการได้ดีกว่าระบบบริหารที่ถูกกำหนดมาจากภายนอกเสียอีก

ว่าด้วยวัฒนธรรมอัมพวา

ผู้เขียนใคร่ขออนุญาตเล่าประสบการณ์ส่วนตัว ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นสัญญะเชิงวัฒนธรรมที่น่าสนใจยิ่ง หลายปีมาแล้วผู้เขียนนั่งรับประทานอาหารกลางวันกับเพื่อนชาวต่างประเทศที่ผู้เขียนได้นำไปชมอุทยานรัชกาลที่ 2 ณ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ตรงคุ้งน้ำอันเป็นที่ตั้งของแพซึ่งเป็นร้านขายอาหารติดกับสถานีตำรวจ มีเด็กกลุ่มหนึ่งอายุประมาณ 10-12 ปีเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนานโดยใช้ยางในรถยนต์เป็นทุ่นเกาะ เด็กหญิงคนหนึ่งกับเด็กชายคนหนึ่ง แต่ละคนปีนขึ้นไปยืนบนยางในรถยนต์ แล้วร้องรำเพลงลิเกประชันกัน เพียงชั่วขณะเดียวก็พลัดตกลงไปในน้ำทั้งคู่ แต่หาย่อท้อไม่ ต่างปีนกลับขึ้นไปยืนบนยางรถยนต์นั้นใหม่ แล้วก็พลัดตกลงไปอีกหลายครั้งหลายครา ผู้เขียนอดไม่ได้ที่จะกระทำกิจทางวิชาการในการตีความสัญญะที่ได้ประสบพบเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นด้วยวิธีการของปราชญ์ชาวฝรั่งเศส โรลองด์ บาร์ธส์ (Roland Barthes) ที่เขียนไว้ในหนังสือ *Mythologics* (1957) ถ้ามิใช่เป็นประสบการณ์ซึ่งเกิดขึ้นที่อัมพวา ผู้เขียนก็คงจะไม่ใส่ใจนักที่จะตีความให้เกินเลยไปจากเรื่องการเล่นของเด็ก แต่การที่เด็กอายุ 10 กว่าขวบ เล่นน้ำไปและร้องรำทำเพลงไปพร้อมกันด้วยความสนุกสนาน และก็ร้องเพลงลิเกเสียด้วยนั้น ดูจะไม่ใช่สิ่งธรรมดาเสียแล้ว เขาอาจจะไม่ได้เรียนร้องหรือเรียนรำมาโดยตรงจากโรงเรียน แต่คงจะได้ดูดซับวัฒนธรรมการแสดงดังกล่าวมาจากสภาพแวดล้อมของอัมพวานั่นเอง การที่เขาปีนขึ้นบนยางที่ลอยตัวอยู่ผืนน้ำ แล้วก็พลัดตกลงมา แต่ยังไม่ยอมแพ้ ชวนให้คิดว่า ศิลปะการแสดงแบบประเพณีของเราคงจะต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดกับสภาพของสังคมใหม่ ซึ่งมีเทคโนโลยีเป็นตัวหนุน และการที่เด็กน้อยขึ้นไปยืนอยู่บนยางรถ (อันเป็นผลผลิตของเทคโนโลยียุคใหม่) ได้ไม่นานก็ต้องพลัดตกลงมานั้น ก็ดูจะเปรียบได้กับการที่มนุษย์ในยุคใหม่ต้องใช้ความพยายามมหาศาลที่จะเป็นนายเทคโนโลยีให้ได้ และผู้เขียนก็อยากจะตีความไปในทางบวกว่า ถ้าพลัดตกลงมานับไม่ถ้วนครั้งแล้วยังไม่ยอมแพ้ วัฒนธรรมอัมพวาคงจะมีความแข็งแกร่งที่จะต่อสู้กับการคุกคามของเทคโนโลยีได้อย่างดีทีเดียว

ในบทความที่ว่าด้วย "ศิลปะส่องทางให้แก่กัน" ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้เขียนได้พยายามจะชี้ให้เห็นว่า การที่คนไทยยกย่องความสามารถหลายทาง (versatility) อันมีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเป็นตัวอย่างอันโดดเด่นนั้น คงจะมิใช่เรื่องของอัจฉริยภาพเฉพาะบุคคลเท่านั้น แต่เป็นพลังของชีวิตแบบไทยที่มีอยู่แล้วในระดับของชุมชนมาช้านาน เราคงจะต้องไม่ลืมว่าพระองค์ท่านประสูติมาในฐานะสามัญชน ได้ซึมซับชีวิตของชาวบ้านไทยก่อนที่สมเด็จพระราชบิดาจะได้ขึ้นครองราชสมบัติ และเมื่อพระองค์ท่านเองได้ทรงสืบต่อราชสมบัติ ก็ทรงสามารถที่จะหลอมรวมวัฒนธรรมราชสำนักกับวัฒนธรรมชาวบ้านให้เข้ากันได้ พระมหากษัตริย์พระองค์เดียวกันทรงพระราชนิพนธ์ละครในเรื่อง*อิเหนา* ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นสุดยอดของวรรณกรรมการละครไทย แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงพระราชนิพนธ์*บทละครนอก*ไว้จำนวนหนึ่ง ซึ่งยังคงความเข้มข้นของความเป็นชาวบ้านไว้ได้อย่างเต็มที่ ราวกับจะประกาศให้โลกรู้ว่าคนไทยเราชาญฉลาดพอที่จะนำวัฒนธรรมลายลักษณ์มาสนองวัฒนธรรมมุขปาฐะ คือนำราชสำนักมารับใช้ประชาชนก็ได้ ในเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงวินิจฉัยให้เป็นไปเช่นนั้น ในขณะเดียวกันผู้เขียนเองก็โชคดีพอที่เกิดทันได้ดูลิเกทรงเครื่องที่นำพระราชนิพนธ์

*อิเหนา*มาเล่นใหม่ โดยเดินเรื่องตามพระราชนิพนธ์ แต่นักแสดงดันกลอนสดเองตามแบบแผนของศิลปะการแสดงแขนงนี้ เมื่อพระมหากษัตริย์พร้อมที่จะรับใช้ชาวบ้านได้ด้วยการเขียนละครนอกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ชาวบ้านนอกวังก็สนองพระมหากรุณาธิคุณในทางที่กลับกันด้วยการนำของสูงคือละครในมามอบกลับไปให้ประชาชนในรูปของการแสดงลิเกอันเป็นที่ชื่นชอบของบุคคลธรรมดาสามัญ นั่นคือ **พหุนิยมทางศิลปะ** อันเป็นรากฐานแห่งวัฒนธรรมอัมพวาที่เอื้อให้ราชสำนักกับชาวบ้านทำหน้าที่เป็นแสงส่องทางให้แก่กัน

ในบท*ไหว้ครู*ข้างต้น ผู้เขียนได้เอ่ยถึงแนวคิดทางการศึกษาของศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล มาแล้ว[14] ในที่นี้จะขอโอกาสขยายความเรื่องของการศึกษาให้ครอบคลุมเรื่องของวัฒนธรรมด้วย เมื่อครั้งที่ยังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล เตรียมแผนงานที่จะสร้างอนุสรณ์สถานของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยขึ้น ณ อำเภออัมพวา ในรูปของโรงละครที่มีการจัดแสดงพระราชนิพนธ์ของพระองค์ท่าน และละครไทยอื่นๆ ที่มีคุณค่า โดยจะมีฤดูการแสดงเช่นเดียวกับ Shakespeare Memorial Theatre ที่บ้านเกิดของมหากวีชาวอังกฤษ ณ เมือง สแตรทฟอร์ด-อัพพอน-เอวอน (Stratford-upon-Avon) ผู้เขียนได้เคยรับฟังแผนงานดังกล่าวด้วยวาจา และก็คิดคล้อยตามนักการศึกษาผู้ยิ่งใหญ่ท่านนั้นไปว่า หลักการของการสร้างโรงละครเพื่อเป็นอนุสรณ์สถานนั้น ดูจะหนักแน่นและมั่นคงไม่ด้อยไปกว่าโรงละครที่ Stratford เป็นแน่ ที่เลือกสร้างโรงละครเป็นแกนกลางก็ด้วยเหตุที่ศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ยกย่องพระมหากษัตริย์พระองค์นี้ว่า ทรงมีพระอัจฉริยภาพโดดเด่นในเรื่องของการละคร

[14] เจตนา นาควัชระ : "บทวิพากษ์ว่าด้วยความคิดเรื่องอุดมศึกษาของศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล" ใน : วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับครบรอบ 25 ปี คณะศึกษาศาสตร์, 2539. หน้า 51-63.

และในขณะเดียวกันละครก็เป็นที่หลอมรวมศิลปะหลายสาขาเข้าไว้ด้วยกัน ศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น ดิ่มด่ำกับอุปรากรตะวันตกและทราบดีว่าพื้นฐานทางวัฒนธรรมของไทยเราหนักแน่นพอที่จะหนุนความคิดเกี่ยว*ศิลปะรวมสาขา* (เรียกเป็นภาษาเยอรมันว่า das Gesamtkunstwerk) ดังที่คีตกวี ริชาร์ด วากเนอร์ (Richard Wagner) ได้เสนอเอาไว้ ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 เราคงจะไม่ลืมว่ารัชกาลที่ 2 ทรงเป็นทั้งกวี นักดนตรี คีตกวีผู้ประดิษฐ์ท่ารำ (choreographer) และทัศนศิลปินผู้เชี่ยวชาญในด้านประติมากรรม นั่นคือพระองค์ท่านเป็นปรากฏการณ์อันโดดเด่นของหลักการ "ศิลปะส่องทางให้แก่กัน" ซึ่งผู้เขียนได้ให้อรรถาธิบายไว้แล้วข้างต้นว่า ความคิดด้านการวิจารณ์และทฤษฎีการวิจารณ์เกิดขึ้นพร้อมๆ กับความคิดเชิงสร้างสรรค์ในทางศิลปะ เราอาจจะขยายความต่อไปได้ว่า วัฒนธรรมอัมพวาเป็นวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการสร้างแนวคิดเรื่อง "การวิจารณ์ส่องทางให้แก่กัน" ได้ด้วยเช่นกัน

ครั้งหนึ่งผู้เขียนได้ไปบรรยายทางวิชาการในการสัมมนาด้านการศึกษาและได้เอ่ยถึงวัฒนธรรมอัมพวาในความหมายที่กล่าวมาข้างต้น และได้เล่าเรื่องเด็กเล่นน้ำประกอบไปด้วย มีอาจารย์โรงเรียนมัธยมท่านหนึ่งซึ่งเป็นชาวอัมพวามายืนยันกับผู้เขียนว่า ประชาคมศิลปะที่ผู้เขียนได้บรรยายเอาไว้นั้นยังมิได้สูญสลายไปในยุคปัจจุบัน อาจกล่าวเป็นความเปรียบได้ว่า เด็กตกน้ำแล้วปีนขึ้นยืนบนยางรถยนต์ได้อีก และก็คงจะไม่หยุดร้องรำทำเพลงตามแบบของเขาต่อไป

ในทัศนะของผู้เขียน *วัฒนธรรมอัมพวามิได้ด้อยไปกว่าวัฒนธรรมสแตรทฟอร์ด-อัพพอน-เอวอน* แต่ประการใด ส่วนที่เราด้อยกว่าเขาอาจจะเป็นด้วยว่า เราขาดความแข็งแกร่งในทางวิจารณ์และในทางวิจัยที่จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงคุณค่าของวัฒนธรรมนี้ เพราะในส่วนที่เกี่ยวกับเชกสเปียร์นั้น วงการวิชาการทั้งของอังกฤษเองและทั้งของนานาชาติ ได้ร่วมกันสร้าง Shakespeare Criticism ขึ้นมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลาย

ร้อยปีแล้ว ในขณะที่การวิจัยก็ส่งผลออกมาอย่างน่าชื่นชมในรูปของ Shakespeare Scholarship ข้อด้อยของเราจึงเป็นเรื่องของความอ่อนแอในเชิงวัฒนธรรมการวิจารณ์และวัฒนธรรมทางวิชาการที่ยังไม่พร้อมที่จะปรับตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมลายลักษณ์ ผู้เขียนมีความเชื่อว่าถ้าจะอธิบายความแข็งแกร่งนี้ให้เห็นประจักษ์ชัดได้ แนวคิดเรื่อง "ศิลปะส่องทางให้แก่กัน" และ "การวิจารณ์ส่องทางให้แก่กัน" จะเป็นตัวจักรสำคัญในการสร้าง "ทฤษฎีจากแผ่นดินแม่" ขึ้นมาได้ อัมพวาจึงมีความหมายเกินกว่าแหล่งที่มาของกะลาสามโหนกที่ใช้ทำซอสามสายที่ดีที่สุดในประเทศไทย และเราคงจะไม่เพียงแต่จะกล่าวขวัญถึงถิ่นที่นี้ตามเพลง "สาวอัมพวา" เท่านั้น

สหบทแห่งศิลปะ

จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เราจะสังเกตได้อยู่แล้วว่าศิลปะสาขาต่างๆมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ในบางครั้งก็มีการอ้างถึงกัน หรือหยิบยืมองค์ประกอบและเนื้อหาบางอย่างซึ่งกันและกัน หลักการของ **สหบท** (intertexuality) สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างงานศิลปะบางประเภทได้ ตัวอย่างที่อ้างกันบ่อยที่สุดก็คงจะเป็น*จิตรกรรมฝาผนัง*ที่ดำเนินเรื่องตามเนื้อหาที่มีอยู่แล้วในรูปของ*วรรณคดี*ไม่ว่าจะเป็นลายลักษณ์หรือมุขปาฐะ สังเกตได้ว่าวิธีการรับงานศิลปะดูจะพ้องกันในหลายๆ แขนง เช่นในกรณีของจิตรกรรมฝาผนังนั้นสร้างขึ้นไว้ในสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ ดำรงคงอยู่เป็นเวลานาน ผู้คนดูซ้ำแล้วซ้ำอีกเมื่อมาประกอบกิจทางศาสนา การดูซ้ำหาได้ทำให้เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายเพราะความซ้ำซากจำเจไม่ หากแต่เป็นวิธีการในการดูดซับและปลูกฝังสัจธรรมอันเป็นอกาลิโก ประสบการณ์ทาง*ทัศนศิลป์*ในลักษณะที่ว่านี้จึงต่างจากนิทรรศการของยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนเนื้อหาอยู่ตลอดเวลา เพราะเป็นการแสดงประสบการณ์ทางโลกที่มิได้มุ่งตอกย้ำ

สารอันเป็นสัจธรรม เมื่อเราพิจารณาปัญหาข้ามสาขาไปยัง*วรรณศิลป์*ก็จะสังเกตได้เช่นกันว่า ตัวงานวรรณกรรมอันเป็นที่นิยมของคนไทยส่วนใหญ่แต่เดิมนั้นมีองคนิพนธ์ (repertoire) ที่จำกัด เราอาจไม่ได้สนใจความหลากหลายของเนื้อหา ยิ่งในขนบมุขปาฐะนั้นเรื่องเดียวกันอาจนำมาเล่าซ้ำได้นับไม่ถ้วนครั้ง ยิ่งถ้าเป็นการด้นสด ผู้ขับหรือผู้แสดงแต่ละคนก็สามารถนำเรื่องเก่ามาเล่าใหม่ได้โดยไม่มีข้อจำกัด *เนื้อหา*จึงไม่สำคัญเท่ากับ*การแสดงออก* นวนิยายจึงเป็นของใหม่สำหรับคนไทย การหยิบยืมเนื้อเรื่องมาเล่าใหม่จึงไม่ถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิ์ *ดนตรี*ก็เช่นกัน การแต่งเพลงในลักษณะหนึ่งคือการนำทำนองที่มีอยู่แล้วมาปรับปรุงใหม่ อาจจะขยายขึ้นหรือทอนลงก็ได้ สังเกตได้ว่าเมื่อเข้าสู่ประชาคมโลกที่ให้ความสำคัญกับเอกสิทธิ์และความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญา เราจึงจำเป็นต้องปรับตัวกันเป็นอย่างมาก ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็เพื่อต้องการจะชี้ให้เห็นว่าการวิจารณ์ในสังคมไทยคงจะไม่สามารถจำกัดวงอยู่แต่เฉพาะศิลปะประเภทใดประเภทหนึ่งได้ เมื่อตัวงานสร้างสรรค์อยู่ในขนบของสหบท การวิจารณ์ก็เลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องดำเนินไปในกระแสของสหบทเช่นกัน

จากการวิจัยในโครงการ "การวิจารณ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย" เป็นที่แน่ชัดว่า ไทยเรามีวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ที่มักจะดำเนินไปในรูปของเสวนาวิวาทะในกรอบของประชาคมและวงการที่มีความสนิทชิดชอบและเป็นกันเอง โดยไม่นิยมบันทึกข้อวิจารณ์ไว้เป็นหลักฐานเพื่อเผยแพร่ไปสู่สาธารณะชน การแสดงออกที่เป็นสาธารณะย่อมจะต้องเป็นไปในรูปของการแสดง มีกติกาว่าเป็นการ*เล่น* คือผู้แสดงสำนึกอยู่ตลอดเวลาว่าตนกำลังแสดงบทบาท และผู้ดู ผู้ชม ผู้ฟังก็ยึดกรอบกติกาเดียวกันว่ากำลังชมการแสดงซึ่งมิใช่เรื่องของชีวิตจริง เพลงพื้นบ้านทั้งหลายมักจะกำหนดให้มีการต่อสู้กันด้วยปฏิภาณ มุ่งเอาชนะกันด้วยความแหลมคมของความคิด และความเฉียบคมของภาษาที่ด้นออกมาได้ในทันทีทันควัน สมาชิกของคณะเดียวกันเมื่อขึ้นเวทีก็เล่นบท

เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน เชือดเฉือนกันด้วยคำร้อง บางครั้งห้ำหั่นกันอย่างรุนแรง แต่ทั้งคนบนเวทีและผู้ชมเบื้องล่างก็เข้าใจดีว่านี่เป็นการเล่น แต่คำว่า "เล่น" ในภาษาไทยนั้นเรียกร้องความซ่ำซองและความจัดเจนในระดับที่สูงมาก (ดังเช่นตัวอย่างของคำถามที่ว่า "คุณเล่นทางไหน" ซึ่งคงจะต้องแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า "What do you specialize in?") กล่าวได้ว่าคู่อริสมมติที่แบ่งกันเป็นสองฝักสองฝ่ายนั้น (ซึ่งบางครั้งเป็นสามีภรรยากันในชีวิตจริง) ตั้งหน้าตั้งตาที่จะ*วิจารณ์*กัน บางครั้งก็เก็บเอาความคิดหรือคำพูดของฝ่ายตรงข้ามมาแต่งเสียใหม่ ปรับให้เป็นอาวุธไปโค่นฝ่ายตรงข้ามให้จงได้ เรียกได้ว่าเป็น*สงครามแห่งสหบท* สังคมที่กล่าวมานี้จะถือว่าปราศจากวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์ได้อย่างไร

ที่น่าทึ่งยิ่งไปกว่านั้นก็คือ การเรียนรู้และการหยิบยืมเทคนิคข้ามสาขากันทำให้เกิดการวิจารณ์อีกประเภทหนึ่งที่ไม่ต้องใช้ภาษาเป็นตัวสื่อ วงการดนตรีรู้จักดีที่จะวิจารณ์กันในกรอบของสงครามแห่งสหบทที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อมีการ*ประชันกัน*ก็จะต้องมีการเตรียมต่อสู้กับฝ่ายตรงข้ามด้วยการเฝ้าสังเกตการบรรเลงของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วนำเอาองค์ประกอบบางประการมาปรับเสียใหม่ หรือหาแนวตอบโต้อื่นที่สัมพันธ์กับแนวของฝ่ายตรงข้ามดีกลับไปด้วยวิธีการที่เหนือชั้นกว่า นั่นก็คือการวิจารณ์ซึ่งกันและกัน ในรูปของ*การวิจารณ์ที่ไม่ใช้ภาษา* (ในความหมายตามตัวอักษรที่เทียบได้กับภาษาอังกฤษว่า "non-verbal criticism") การชิงไหวชิงพริบกันในลักษณะนี้เท่ากับเป็นการยืนยันว่า การวิจารณ์มิใช่เป็นกิจกรรมทุติยภูมิที่มารองรับงานศิลปะดังแบบดังที่รู้จักกันในสังคมยุคใหม่ แต่การวิจารณ์เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมสร้างสรรค์ทางศิลปะ จึงถือได้ว่าอยู่ในระดับของกิจกรรม*ปฐมภูมิ*ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งการวิจารณ์มิใช่วาทกรรมที่แยกตัวออกมาเป็นอิสระจากวาทกรรมขั้นปฐมของงานศิลปะ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กิจกรรมการวิจารณ์แบบไทยประเพณีจึงแฝงอยู่ในงานศิลปะ เราคงมิอาจกล่าวได้ว่าวิธีการเช่นนี้เป็น

เอกสิทธิ์ของวัฒนธรรมไทย มิแชล บุตอร์ ซึ่งผู้เขียนได้อ้างมาแล้วครั้งหนึ่งในตอนต้นพยายามจะตีประเด็นในกรอบของสหบท และมองงานวรรณกรรมบางชิ้นว่าเป็นเรื่องของการวิจารณ์งานที่มีมาก่อนหน้านั้นแล้ว เขาอ้างถึงกวีชาวอเมริกัน เอซรา พาวนด์ (Ezra Pound) ซึ่งกล่าวไว้ว่า "การวิจารณ์ที่ดีที่สุดที่เกี่ยวกับงานชิ้นใดก็ตาม...มาจากนักเขียนหรือศิลปินสร้างที่สร้างสรรค์งานชิ้นต่อมา และมิใช่มา หรือเป็นไปไม่ได้ที่จะมาจากหนุ่มน้อยหน้ามนทั้งหลายที่กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของศิลปินผู้สร้างสรรค์งาน ชื่อ *ซาโลเม* (Salomé) ของลาฟอร์ก (Laforgue) เป็นการวิจารณ์ที่แท้จริงของวรรณกรรมชื่อ *ซาลัมโบ* (Salammbô) จอยส์ (Joyce) และอาจจะเป็น เฮนรี่ เจมส์ (Henry James) ด้วย ก็เป็นผู้วิจารณ์งานของโฟลแบรต์ (Flaubert)"[15] สรุปได้ว่า การจะสร้างงานวิจารณ์ขึ้นมาให้เป็นวาทกรรมอิสระเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ เพราะดังที่นักวิชาการชาวฝรั่งเศส อ็องตวน ก็องปัญญอง (Antoine Compagnon) ได้กล่าวเอาไว้ "จุดกำเนิดของการวิจารณ์คือห้องนั่งเล่น"[16] เราคงไม่สามารถปฏิเสธความจริงเกี่ยวกับจุดกำเนิดของการวิจารณ์ได้ สิ่งที่ผู้เขียนใคร่ขอยืนยันก็คือ ถึงเวลาแล้วที่เราจะดึงการวิจารณ์ออกมาจากแวดวงของการสนทนา และยิ่งไปกว่านั้น เราจะสร้างความมั่งคั่งให้แก่การวิจารณ์ได้ด้วยการกรุยทางไปสู่หลักการของ*การวิจารณ์ส่องทางให้แก่กัน*

การเรียนรู้ข้ามสาขา : กรณีตัวอย่าง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้บุกเบิกทฤษฎี "ศิลปะส่องทางให้แก่กัน" คือ ออสการ์ วัลเซิล นั้น เริ่มต้นด้วยการหยิบ ยืมวิธีการวิเคราะห์งาน*ทัศนศิลป์*มาใช้ในงาน*วรรณศิลป์* ซึ่งในกรณีของเขาเอง เขายอมรับสารภาพว่าเพิ่งจะเข้าใจเชกสเปียร์ได้ก็ต่อเมื่อได้วิเคราะห์เชกสเปียร์ในด้าน

---

15 Michel Butor, op.cit., p. 174.
16 Antoine Compagnon : **Le Démon de la théorie. Paris** : Seuil, 1998, p. 20.

ของคุณลักษณะของศิลปะบาร็อค[17] ในที่นี้จะขอนำวิธีการของวัลเชิลมาใช้ในการพิจารณาการวิจารณ์ศิลปะข้ามสาขา โดยจะขอเริ่มต้นด้วยการใช้การวิจารณ์**ประติมากรรม**มาอธิบาย**วรรณศิลป์** ดังที่ผู้เขียนเคยให้ตัวอย่างไว้แล้วในหนังสือ*ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี* ถ้าจะอธิบายความงามของ**ลิลิตพระลอ** ตอนพระลอและพระเพื่อนพระแพงถูกสังหาร นักวิจารณ์คงจะขีดวงให้แก่ตัวอยู่ด้วยวิธีการของการวิจารณ์วรรณกรรมเท่านั้นมิได้ ผู้เขียนใคร่ขออนุญาตอ้างข้อความบางตอนจากการวิจารณ์ของตัวเองมาไว้ในที่นี้

> *อารมณ์โศกในที่นี้คละปนไปกับความชื่นชมในวีรกรรม ในความสง่างามของสามกษัตริย์ ยิ่งไปกว่านั้น กวีนิรนามผู้ยิ่งใหญ่ยังสามารถที่จะเสริมความงามทางวรรณศิลป์ด้วยความงามที่หยิบยืมมาจากศิลปะแขนงอื่น ภาพของสามกษัตริย์ที่หันหลังเข้าหากันหันหน้าสู้ศัตรูจนตัวตาย เป็นความงามที่เรียกได้ว่าเป็นความงามทาง "ประติมากรรม" แต่กวีผู้ยิ่งใหญ่มิได้หยุดแต่เพียงเท่านั้น ยังเสริมความสง่างามนั้นด้วยการแต่งประติมากรรมที่ไร้วิญญาณให้ดูราวกับฟื้นคืนชีพขึ้นมาได้ ดังความที่ว่า "ยืนอยู่ฉันบมิตาย" เราอาจจะต้องยอมรับว่าหืนจะมีกวีน้อยคนที่สามารถสร้าง "อารมณ์ชดเชย" ได้แนบเนียนและประทับใจถึงเพียงนี้*[18]

จะขอขยายความต่อไปว่า ความเข้าใจในเรื่องประติมากรรมจะเป็นตัวหนุนให้เกิดความเข้าใจในวรรณศิลป์ได้ ประติมากรรมในที่นี้สร้างความสง่างามที่เป็น*แนวตั้ง* แสดงออกถึงความแน่นหนาแข็งแกร่งและ

---

17 เจตนา นาควัชระ : "วรรณคดีวิจารณ์และวรรณคดีศึกษา" ใน : **วรรณไวทยากร** (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2520. หน้า 25.

18 เจตนา นาควัชระ : **ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คบไม้, 2542. หน้า 74-75.

สง่างามมากกว่าแนวนอน ถึงอย่างไรก็ดีความรู้สึกของเราที่มีต่อจินตภาพนี้คงจะหยุดนิ่งตามประติมากรรมโดยทั่วไปเห็นจะไม่ได้ เพราะตัวบทวรรณศิลป์บ่งบอกถึงความเคลื่อนไหวอันเป็นพลวัตที่แฝงอยู่ในภาพ อันที่จริงประติมากรรมแม้จะสร้างขึ้นจากวัสดุที่ไม่เคลื่อนไหว แต่ประติมากรก็สามารถสร้างความรู้สึกแห่งความเคลื่อนไหวได้ ดังเช่นในกรณีขององค์พระประธาน ณ พุทธมณฑล คือ พระศรีศากยทศพลญาณ (ดูภาพประกอบที่ 1)

ภาพประกอบที่ 1 พระศรีศากยทศพลญาณ ณ พุทธมณฑล

โลกของประติมากรรมคงจะมิได้คับแคบเพราะถูกกำหนดด้วยวัสดุ ประติมากรรม*แนวนอน*ที่ให้ความรู้สึกอันลึกซึ้งได้ก็มีอยู่ ดังเช่นในกรณีของพระพุทธไสยาสน์ และกวีบางคนก็สามารถรับแรงดลใจจากประติมากรรมเพื่อนำไปสร้างงานทางวรรณศิลป์ที่ยิ่งใหญ่และลึกซึ้งได้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของศิลปะข้ามสาขาจึงเป็นตัวกำหนดให้การวิจารณ์จะต้องปรับตัวให้ทันเช่นกัน ตัวอย่างที่คัดมาข้างท้ายนี้เป็นส่วนหนึ่งของกวีนิพนธ์ซึ่งกวีชาวอังกฤษ เกรเวล ลินดอป (Grevel Lindop) ได้เขียนเอาไว้ เป็นการพรรณนาพระพุทธไสยาสน์ที่โปลอนนะรุวา ประเทศศรีลังกา ซึ่งผู้แต่งตั้งชื่อว่า "Recumbent Buddha at Polonnaruwa" (ดูภาพประกอบที่ 2)

ภาพประกอบ 2 พระพุทธไสยาสน์ ณ เมืองโปลอนนะรุวา ประเทศศรีลังกา

จะขอคัดข้อความตอนหนึ่งมาดังนี้

"... It is as though the rock itself had slept
to dream this shape, the eyelid's curve, the lip

smoother than any nature form except
maybe the moon's rim or a water-drop ; ..."

...ดูราวกับว่าก้อนหินเองนั้นได้หลับไป
เพื่อนึกฝันรูปทรงนี้ขึ้นมา วงโค้งของเปลือกพระเนตร ริมพระโอษฐ์
เรียบยิ่งกว่ารูปทรงธรรมชาติใดๆ เว้นเสียแต่
อาจจะขอบดวงจันทร์หรือหยดน้ำ...

(มาลิทัด พรหมทัตตเวที : ผู้แปล)

แม้ว่ากวีนิพนธ์บทนี้จะเป็นการพรรณนาประติมากรรม แต่ถ้าผู้วิจารณ์ใช้ความรู้แต่เฉพาะในด้านของประติมากรรมก็คงจะไม่สามารถอธิบายความหมายและคุณค่าของบทกวีได้อย่างเท่าที่ควรจะเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของการใช้ความเปรียบอันเป็นกลวิธีเฉพาะของ**วรรณศิลป์** ดังข้อความที่ว่า "...the rock itself had slept/to dream this shape,..." [19] ต้องการความจัดเจนในด้านของวรรณศิลป์ในระดับหนึ่ง เพราะในที่นี้กวีกระตุ้นให้เราใช้จินตนาการตามไปจนถึงขั้นที่ประติมากรรมหินอันแข็งแกร่งกลายสภาพมาทำหน้าที่ได้ราวกับเป็นมนุษย์ที่หลับและฝันไป และตัวความฝันเป็นผู้กำหนดเรือนร่างของพระพุทธไสยาสน์อันทรงพลังแห่งความงามนี้ จากนั้นกวีก็ใช้ความเปรียบเพื่อกระตุ้นจินตนาการของเราต่อไป ด้วยการอ้างถึงขอบดวงจันทร์หรือหยดน้ำ ซึ่ง*อุปมา*ทั้งหลายที่กวีกล่าวถึงมิใช่สิ่งที่ปรากฏเป็นประติมากรรม แต่การสื่อความด้วยภาษาซึ่งโยงใยไปสู่ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เอื้อให้เราสร้างประติมากรรมเสริมขึ้นในจินตนาการของเราได้ ในกรณีที่ว่านี้การวิจารณ์*วรรณศิลป์*จึงสนองความเข้าใจในความงามของ*ทัศนศิลป์*

---

19 รายงานการวิจัยเรื่องกวีนิพนธ์ในฐานะพลังทางปัญญาของสังคมร่วมสมัย : บทวิเคราะห์และสรรนิพนธ์กวีนิพนธ์อังกฤษ, 2542. หน้า E 202-E203.

ในระดับที่ลึกซึ้งและซับซ้อนยิ่งไปกว่านี้ จะขอยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมว่า**วรรณศิลป์**จะอธิบาย**ทัศนศิลป์**ได้อย่างไร ในที่นี้จะขอย้อนกลับไปหาวัฒนธรรมอัมพวา ซึ่งเมื่อศิลปินอัมพวาผู้ยิ่งใหญ่ได้ขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ ณ กรุงเทพมหานครแล้ว ก็ได้ทรงริเริ่มงานประติมากรรมไม้ที่จัดได้ว่าเป็นสุดยอดของการสลักไม้ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น จะขออ้างถึงบานประตูพระวิหารศรีศากยมุนี (ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ) ถ้าพิจารณาในรายละเอียดจะเห็นว่าเป็นรูปของสิงสาราสัตว์จากเบื้องล่างไต่สูงขึ้นไปในแนวตั้ง (ดูภาพประกอบที่ 3) กิ่งพันธุ์พฤกษาทอดยาวต่อเนื่องกันไปอย่างไม่รู้จบ เชื่อมจากกิ่งหนึ่งไปอีกกิ่งหนึ่ง แตกยอดผลิดอกออกผล (ที่จำเป็นต้องจบก็เพราะเนื้อที่ของบานประตูมีเท่านั้น) ความรู้สึกที่ได้เมื่อพินิจงานชิ้นนี้ก็คือ ลักษณะลื่นไหลและต่อเนื่องมีพลวัตแฝงอยู่ภายใน เพราะแม้จะเป็นแนวตั้ง แต่สิงสาราสัตว์ที่อยู่ในกรอบแห่งงานชิ้นนี้ก็มีทั้งส่วนที่มองขึ้นเบื้องบนและส่วนที่มองลงเบื้องล่าง แต่กิ่งไม้และพันธุ์ไม้นั้นดูจะชวนให้มองตามธรรมชาติว่าเติบโตขึ้นเรื่อยๆ สูงขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง ความรู้ด้านประติมากรรมคงจะช่วยอธิบายกลวิธีของการสลักไม้ได้ลึกซึ้งยิ่งกว่าที่ผู้เขียนได้เสนอมา ณ ที่นี้ แต่ผู้เขียนอดคิดไม่ได้ว่า ทัศนศิลป์ที่ปรากฏอยู่บนบานประตูไม้นี้มีเนื้อหาเดินเรื่องไปในขนบ*ชมดง*ของวรรณศิลป์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในวรรณคดีไทย สิ่งที่สะดุดใจผู้เขียนก็คือความลื่นไหลและจังหวะที่มีอยู่บนบานประตูนี้ เมื่อดู*ภาพ*ไปก็แทบจะได้ยิน*เสียง*ของงานประพันธ์แบบประเพณีของไทย อันเป็นเสียงที่ค่อนข้างจะลื่นไหลและราบรื่น เมื่อถามตัวเองว่าเป็นเสียงของฉันทลักษณ์ประเภทใด ก็เห็นจะต้องตอบในทางปฏิเสธเสียก่อนว่า ไม่ใช่*โคลง*อย่างแน่นอน แต่ชวนให้คิดถึงฉันทลักษณ์ที่มีระบบอันเป็นอิสระมากกว่านั้น อาจจะเป็น*กลอน*ก็ได้ เพราะสัมผัสทั้งที่เป็นสัมผัสระหว่างวรรคและสัมผัสใน ก็เทียบได้กับงานไม้สลักที่มีความเชื่อมโยงของกิ่งก้านสาขาที่ปรากฏอยู่ และเมื่อคิดถึงสัมผัสก็อดเห็น

เป็นภาพไม่ได้ถึงสิงสาราสัตว์ที่มองขึ้นเบื้องบนและมองลงเบื้องล่างสื่อความสัมพันธ์กันอยู่ภายในภาพนั้น ถึงกระนั้นก็ตามผู้เขียนก็อดคิดไม่ได้ว่าน่าจะมีฉันทลักษณ์ที่นำมาอธิบายความเป็นเสรีและความเคลื่อนไหวได้ดียิ่งกว่ากลอน ซึ่งในท้ายที่สุดก็คงต้องมาลงเอยที่**ร่าย** ถ้าจะตั้งคำถามว่านายช่างผู้มีความสามารถในทางสลักไม้ได้ยินเสียงร่ายอยู่ในโสตประสาทหรือในขณะที่พวกเขากำลังสลักเสลาภาพอันวิจิตรภาพนั้นคงจะไม่มีใครตอบได้ว่าเป็นเช่นนั้นหรือไม่ แต่ผู้วิจารณ์ที่เติบโตขึ้นมาในวัฒนธรรมอัมพวาก็อดที่จะคิดไม่ได้ว่าเป็นเช่นนั้นจริงๆ

ภาพประกอบที่ 3 บานประตูสลักไม้ พระวิหารศรีศากยมุนี วัดสุทัศน์เทพวราราม

วัฒนธรรมไทยอันมีวัฒนธรรมอัมพาเป็นตัวนำ อยากที่จะกล่าวว่า ถ้าได้ยินเสียงของวรรณศิลป์ไทยจะได้รสจากการมองภาพสลักไม้ชิ้นนี้ และ

การวิจารณ์ประติมากรรม ย่อมจะมั่งคั่งขึ้น ถ้าได้รับแรงหนุนจากการวิจารณ์วรรณศิลป์

ประเด็นที่ขอนำมาอภิปรายต่อไป เป็นเรื่องของการใช้การวิจารณ์**สังคีตศิลป์**มาอธิบาย**ทัศนศิลป์** ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ถึงการที่จิตรกรรมฝาผนังมีวิธีการ "เล่าเรื่อง" ของตนเองที่อาจจะแตกต่างไปจากวรรณศิลป์ จะสังเกตได้ว่าจิตรกรรมฝาผนังสามารถดำเนินเรื่องหลายเรื่องที่เกิดขึ้นพร้อมกันได้ในเวลาเดียวกัน ซึ่งวรรณศิลป์ในรูปของเรื่องเล่ามิอาจทำได้ เพราะการแสดงออกด้วยภาษาถูกกำกับด้วยลำดับก่อนหลังที่ต้องยึดตามการเล่าเรื่องด้วยภาษา การจะเข้าถึงอัจฉริยภาพของศิลปินที่สามารถใช้ผืนภาพในช่วงเดียวกันพรรณนากิจกรรมของตัวละครต่างกลุ่มกัน เช่น ในขณะที่ท้าวพระยามหากษัตริย์กระทำกิจของตนอยู่ในช่วงกลางของภาพ เบื้องบนเทพและผู้มีอิทธิฤทธิ์ทั้งหลายอาจจะกำลังเหาะเหินเดินอากาศอยู่ ในขณะที่เบื้องล่างของภาพเป็นการพรรณนาถึงชีวิตของคนธรรมดาสามัญ ซึ่งในบางครั้งก็เป็นเรื่องออกตลกหรือกระเดียดไปในทางสัปดนเสียด้วยซ้ำ การดำเนินเรื่องทั้ง 3 แนว ใช่ว่าจะขาดความสัมพันธ์ต่อกันโดยสิ้นเชิง แก่นเรื่องหลักยังเป็นตัวกำกับอยู่ แต่แนวเรื่องรองของคนแต่ละกลุ่มก็ดูจะมีความเป็นตัวของตัวเองอยู่ไม่น้อย การจะอธิบายถึงความจัดเจนและความลุ่มลึกของการเล่าเรื่องในลักษณะนี้ อาจจะต้องพึ่งความเข้าใจในด้าน**สังคีตศิลป์** วงดนตรีไทยมีลักษณะเฉพาะของตน นักดนตรีซึ่งเล่นเครื่องดนตรีเฉพาะของตนอาจจะมีเสรีภาพมากกว่านักดนตรีตะวันตกที่เล่นอยู่ในวงซิมโฟนี เพราะเครื่องดนตรีไทยแต่ละเครื่องมีทางของตัว ต่างคนต่างเดินไปตามทางที่ตนถนัด ดูราวกับว่าจะมิได้*เล่นด้วยกัน* แต่เป็นการ*เล่นร่วมกัน*ในลักษณะที่มีแนวหลักกำกับให้ทุกคนอยู่ในกระแสที่เป็นเอกภาพ เรียกได้ว่าเอกภาพกับความหลาก

หลายมิได้ขัดกัน ความเข้าใจในเรื่อง*ดนตรีไทย*น่าจะช่วยให้การวิจารณ์*จิตรกรรมฝาผนัง*ดำเนินไปได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ผู้รู้บางท่านอาจจะนำโครงสร้างของดนตรีตะวันตกในเรื่องของดนตรีหลายแนว (counterpoint) มาอธิบายจิตรกรรมฝาผนังได้ด้วย แต่ผู้เขียนอดคิดไม่ได้ว่า วิธีการบรรเลงดนตรีไทยอาจจะสะท้อนให้เห็นถึงเสรีภาพและอัตลักษณ์ของบุคคลได้ดีกว่าการผูกโยงกันอย่างเป็นระบบด้วย counterpoint ของดนตรีตะวันตก ถึงอย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นไทยหรือตะวันตก การวิจารณ์ในสาขาหนึ่ง ซึ่งในที่นี้คือสังคีตศิลป์ ก็สามารถ "ส่องทาง" ให้แก่การวิจารณ์ในอีกสาขาหนึ่งได้ ซึ่งในที่นี้ก็คือ ทัศนศิลป์

ในอีกกระแสหนึ่ง **สังคีตศิลป์**ก็สามารถอธิบาย**วรรณศิลป์**ได้เช่นกัน ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมจากบทวิจารณ์การแสดงละครชุด *Oresteia* ของกวีกรีก อีสคิลุส (Aeschylus) ซึ่งลงพิมพ์ใน *Times Literary Supplement* ฉบับวันที่ 17 ธ.ค. 1999 ผู้วิจารณ์คือ ไมเคิล ซิลค์ (Michael Silk) เป็นศาสตราจารย์ทางภาษาและวัฒนธรรมกรีก จึงย่อมเข้าใจดีถึงตัวบทต้นแบบซึ่งเป็นภาษากรีก และได้รับการแปลมาเป็นภาษาอังกฤษโดยกวีแนวหน้าของอังกฤษคือ เทด ฮิวจส์ (Ted Hughes) ผู้วิจารณ์พยายามจะเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างของบทแปลภาษาอังกฤษในยุคต่างกัน โดยย้อนกลับไปหาบทแปลของกวีอังกฤษในศตวรรษที่ 18 คือ จอห์น ดรายเดน (John Dryden) เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับฉบับที่นำออกแสดงครั้งนี้ เขาพยายามจะชี้ให้เห็นว่า บทแปลภาษาอังกฤษล่าสุดนี้ขาดความละเมียดที่กวี ดรายเดน สามารถสะท้อนให้เห็นได้ ผู้วิจารณ์คิดไม่ออกว่าจะอธิบายความแตกต่างได้อย่างไร และในที่สุดก็ต้องหันไปพึ่ง*สังคีตศิลป์* เขากล่าวถึง "ความนิ่งสงบในรูปแบบที่แฝงอยู่ในงานอีสคิลุสและโศกนาฏกรรมกรีกโดยองค์รวม ซึ่งฮิวจส์และโลกปัจจุบันไม่มีเอาเสียเลย ลองคิดไปถึงความมีระเบียบของจังหวะในงานของกวีเช่นดรายเดน ลองคิดถึงโมซาร์ทสิ ฮิวจส์ (เช่นเดียว

กับโลกปัจจุบัน) ไม่มีความเป็นโมซาร์ทเพียงพอ ผลที่ตามมาก็คือ ความเข้มข้นที่เป็นระบบกลายเป็นเรื่องของโรคประสาทไป" [20] การเอ่ยชื่อคีตกวีผู้ยิ่งใหญ่ คือ Wolfgang Amadeus Mozart ขึ้นมาในที่นี้เพียงพอแล้วสำหรับผู้ที่คุ้นเคยกับสังคีตศิลป์ตะวันตก สำหรับผู้ที่มาจากต่างวัฒนธรรมก็อาจจะประสบอุปสรรคอยู่ไม่น้อยเลย แต่ถ้าจะแปลงเป็นไทยเสีย เราก็อาจจะทดแทนคำวิจารณ์ที่ว่า "ไม่มีความเป็นโมซาร์ทเพียงพอ" (not Mozartian enough) ด้วยการให้ข้อวินิจฉัยแบบไทยว่า "ยังห่างจากอิเหนามากนัก" เพราะผู้ที่คุ้นเคยกับละครในของไทยเรื่องนี้ดี ย่อมจะต้องรู้ว่า ความรุนแรงของอารมณ์ที่แสดงออกมาในละครถูกกำกับและได้รับการขัดเกลามาแล้วด้วยขนบอันละเมียดละไมของทั้งวรรณศิลป์ นาฏศิลป์ และสังคีตศิลป์ของไทย การนำเอาโมซาร์ทกับรัชกาลที่ 2 มาเปรียบเทียบกันนั้นอาจจะเป็นการล่อแหลม ถ้าเราจำต้องพิเคราะห์ในรายละเอียด แต่ถ้ามองในแง่ของต้นแบบแห่งอัจฉริยภาพทางศิลปะก็น่าจะพอเทียบกันได้ กรณีที่กล่าวมานี้ก็เป็นอีกกรณีหนึ่งที่การวิจารณ์ในสาขาหนึ่ง "ส่องทาง" ให้กับอีกสาขาหนึ่ง

ผู้เขียนได้พยายามชี้ให้เห็นว่า แนวโน้มของยุคปัจจุบันที่พยายามจะมีการเสนอ "ศิลปะใคร่แสดง" (performance art) ขึ้นมาเป็นอีกกระแสหนึ่งที่แตกต่างไปจาก "ศิลปะการแสดง" (performing arts) ในความหมายดั้งเดิมนั้น เป็นทิศทางบุกเบิกที่มาจากวงการ*ทัศนศิลป์* เสียเป็นส่วนใหญ่ คือ แทนที่จะใช้งานศิลปะที่สร้างด้วยวัตถุเป็นเครื่องแสดงออกถึงอารมณ์ความรู้สึกและความคิด กลับใช้*ตัวบุคคล* ซึ่งส่วนใหญ่คือตัวทัศนศิลปินเองมาเป็นตัวแสดงในแบบต่างๆ ที่ต้องการจะกระตุ้นความสนใจของผู้ชม ซึ่งในบางครั้งก็เป็นการท้าทายและยั่วยุ ดังเช่นในกรณีงานของอารยา ราษฎร์จำเริญสุข ชื่อ "ทุกข์แห่งปรารถนา" ซึ่ง

[20] **Times Literary Supplement**. 17 December 1999, p. 16.

ศิลปินเองนำเอาวรรณคดีไทยมาอ่านเป็นทำนองเสนาะให้ศพฟัง ซึ่งศพเหล่านี้ตั้งเรียงรายอยู่ในห้องดับจิตในโรงพยาบาลแห่งหนึ่ง เราคงจะไม่สามารถใช้วิธีการวิจารณ์ศิลปะการแสดงในระดับทั่วไปมาวิจารณ์งาน "ศิลปะใคร่แสดง" ในรูปแบบที่กล่าวมานี้ได้ ในบางครั้งผู้วิจารณ์จำเป็นจะต้องข้ามสาขาไปมาอยู่ตลอดเวลาเพื่อที่จะตีความหรือประเมินคุณค่าตัวงานบุกเบิกของยุคใหม่เหล่านี้ให้ได้

จะขอยกตัวอย่างงานของต่างประเทศอีกชิ้นหนึ่ง ซึ่งคงจะไม่สามารถจัดระบบลงไปให้แน่นอนได้ว่าเป็นศิลปินประเภทใดแต่เพียงสาขาเดียว นั่นคือ งานชื่อ *De Profundis* หรือ "จากห้วงลึก" ของคีตกวีชาวอเมริกัน เฟรเดอริค เชฟสกี (Frederic Rzewski : เกิด 1938) ผู้แต่งนำข้อความ 8 ตอนจากบันทึกของนักประพันธ์ชาวไอริช ออสการ์ ไวลด์ (Oscar Wilde) มาสร้างเป็นงานประพันธ์สำหรับเปียโน โดยที่ผู้เล่นเปียโนจะต้องทำหน้าที่หลายอย่าง อันได้แก่

1. แสดงงานเดี่ยวเปียโน ซึ่งอยู่ในระดับที่ยากมาก
2. กล่าวข้อความจากวรรณกรรมของ Oscar Wilde ออกมาราวกับเป็นการอ่านกวีนิพนธ์ พร้อมทั้งเล่นเปียโนคลอไปด้วย
3. เปล่งเสียงที่ส่อให้เห็นถึงสภาวะไกล้วิกลจริตของผู้เขียน *De Profundis*
4. แสดงท่าทางต่างๆ ที่ส่อสภาวะไกล้วิกลจริตเช่นกัน

งานศิลปะชิ้นนี้ Associate Professor Jeffrey Gilliam จากมหาวิทยาลัย Western Washington University ได้นำออกแสดงในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2542 และได้รับความสนใจจากผู้ชมเป็นอย่างยิ่ง เพราะยังไม่เคยมีผู้ใดนำงานในลักษณะนี้ออกแสดงมาก่อนในประเทศไทย การที่จะวิจารณ์งานชิ้นนี้ได้จะต้องใช้ความสามารถในหลายทาง ในขั้นแรกผู้วิจารณ์จำจะต้องเข้าใจถึงที่มาของวรรณกรรมซึ่งเป็นอัตชีวประวัติของนักประพันธ์ชาวไอริช ซึ่งเป็นบันทึกที่เขียนไว้ในขณะที่

ถูกจองจำด้วยข้อหาเพศสัมพันธ์วิปริต (ตามกฎหมายของสหราชอาณาจักรในขณะนั้น) แต่ด้วยความเป็นกวี การแสดงออกถึงความอัดอั้นตันใจของผู้ที่ใกล้วิกลจริตกลับสื่อออกมาได้ด้วยคุณลักษณะทาง**วรรณศิลป์**อันสูงส่ง ผู้วิจารณ์จึงจำต้องมีความจัดเจนในด้านวรรณศิลป์เป็นทุนเดิมอย่างเพียงพอแล้ว ในขณะเดียวกัน เมื่อ เชฟสกี นำงานของ ออสการ์ ไวลด์ มาเสนอโดยมีส่วนที่ใช้เปียโนประกอบ ผู้วิจารณ์ก็จะต้องสามารถชี้ให้เห็นได้ว่า **คีตศิลป์**สัมพันธ์กับ**วรรณศิลป์**อย่างไร เอื้อต่อกันหรือไม่ ขัดกันแย้งกันหรือไม่อย่างไร และการแสดงออกซึ่งตัวบทวรรณกรรมก็มิใช่เป็นการขับร้องซึ่งรู้จักกันดีในรูปของ art song ในวงการคีตศิลป์ตะวันตก แต่ใช้สุ้มเสียงแบบการอ่านกวีนิพนธ์ประกอบดนตรี ซึ่งนักวิจารณ์ก็จำต้องแสวงหาวิธีการที่เหมาะสมมาใช้ให้ได้ สำหรับส่วนที่เป็น**ดุริยางคศิลป์** ซึ่งแสดงด้วยเปียโนล้วนๆ นั้น บางตอนเป็นการใช้เครื่องดนตรีสะท้อนบทวรรณกรรม บางตอนมีความเป็นตัวของตัวเองสูงมาก คือ เขียนเป็น fugue คล้ายกับงานของโยฮันน์ เซบาสเตียน บาค (Johann Sebastian Bach) คือแสดงความคงแก่เรียนของผู้แต่ง แต่ก็กระเดียดไปในเชิงทีเล่นทีจริง ดูราวกับจะได้รับเชื้อแห่งสภาวะกึ่งวิกลจริตมาจากตัวบทวรรณกรรม นอกจากนี้ บางส่วนก็เป็นการแสดงด้วยเปียโนที่ไม่เป็นเสียงดนตรี เรียกได้ว่าเป็นเปียโนกำมะลอ บางตอนก็ใช้นิ้วเคาะจังหวะบนฝาเปียโน ให้ความรู้สึกไปอีกแบบหนึ่ง สำหรับส่วนที่เป็น "ศิลปะใคร่แสดง" นั้น เป็นการที่**คีตศิลป์**และ**วรรณศิลป์**รับช่วงเอาแนวคิดของ**ทัศนศิลป์**ในเรื่องของ "การแสดง" (performance) มาใช้ คำพูดบางส่วนเป็นภาษากวี ต้องออกเสียงอย่างมีจังหวะจะโคน มีการเล่นคำ มีการสัมผัสพยัญชนะราวกับเป็นการล้อคำร้องในมหาอุปรากรของคีตกวี ริชาร์ด วากเนอร์ (Richard Wagner) บางตอนเป็นคำพูดที่ไม่เป็นภาษาคน บางตอนเป็นการส่งเสียงประกอบกิริยาท่าทางที่แปลกประหลาด รวมทั้งการตบหน้าและทึ้งผมตัวเอง ทั้งหมดนี้ เชฟสกี เขียนกำกับไว้ในรูปของโน้ตดนตรี

และในรูปของการบอกบทอย่างละเอียดลออทุกขั้นตอน ผู้แสดงซึ่งเป็นนักเปียโนอาชีพอธิบายว่า เขาต้องไปหาครูสอนการแสดงมาฝึกฝนให้แก่เขาเป็นพิเศษในเรื่องของการออกเสียงและแสดงท่าทางต่างๆ นี่คือศิลปะตะวันตกที่ผู้แต่งกำกับบทไว้ทุกอย่าง มิได้ให้เสรีภาพในการด้นเท่ากับศิลปะแบบประเพณีของไทย การที่จะวิจารณ์งานเช่นนี้ได้ ผู้วิจารณ์จำเป็นจะต้องมีความจัดเจนทั้งในด้านวรรณศิลป์ ทัศนศิลป์ การละคร และดนตรี เราคงจะต้องกล่าวว่า ถ้าศิลปะดังเช่นงานของเชฟสกี ดังที่กล่าวมานี้เหมาะกับยุคสมัย คือ เป็นการหลอมรวมศิลปะแขนงต่างๆ เข้าด้วยกัน การวิจารณ์ก็จำจะต้องปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยด้วยการเรียนรู้ว่าการวิจารณ์สาขาต่างๆ "ส่องทาง" ให้แก่กันได้อย่างไร [21]

ปัจฉิมบท : จากการวิจารณ์ศิลปะไปสู่การวิจารณ์ชีวิตและสังคม

ประเด็นที่ว่าด้วยพหุนิยมในทางความคิดก็ดี กระแสโลกาภิวัตน์ที่น่าจะนำไปสู่การเชื่อมโยงระหว่างประชาชาติต่างๆ ก็ดี หลักการที่ว่าด้วยศิลปะส่องทางให้แก่กันและการวิจารณ์ส่องทางให้แก่กันก็ดี ล้วนแล้วแต่ยืนยันปรัชญาที่ว่า การยอมรับความหลากหลายและความพร้อมที่จะเรียนรู้จากกันและสร้างความมั่งคั่งให้แก่กันคือทิศทางที่โลกสมัยใหม่น่าจะดำเนินไป การอภิปรายประเด็นต่างๆที่ได้กระทำมาแล้วข้างต้นดูประหนึ่งจะเป็นการมองศิลปะว่าเป็นอาณาจักรที่ไม่ขึ้นต่อใคร และความมั่งคั่งทางปัญญาที่สร้างเสริมให้แก่กันได้ก็ดูจะเป็นเรื่องภายในของวงการศิลปะ อันที่จริงโจทย์ที่ตั้งไว้ก็เป็นเช่นนั้น แต่ถ้ามองให้กว้างและลึกซึ้งลงไปก็คงจะต้องยอมรับว่า ในเมื่อศิลปะเป็นงานที่มนุษย์สร้างขึ้น ความเกี่ยวพันระหว่างศิลปะกับชีวิตและสังคมมนุษย์จึงเป็นสิ่งที่เรามิอาจมอง

[21] ผู้สนใจแลกเปลี่ยนศึกษาการแสดง โปรดติดต่อโครงการวิจัย สกว. (การวิจารณ์ 2) office@thaicritic.com โทรศัพท์ 0-2435-3962, 0-2434-6257 โทรสาร : 0-2434-6257

ข้ามได้ ในแง่หนึ่ง การวิจารณ์ศิลปะจำเป็นจะต้องทำหน้าที่วิจารณ์ทั้งตัวงานศิลปะ ผู้สร้างสรรค์งานศิลปะ และบริบทแห่งงานศิลปะ และองค์ประกอบสุดท้ายที่กล่าวมานี้ก็บ่งบอกอยู่ในตัวแล้วว่า การวิจารณ์ศิลปะอาจจะต้องขยายวงไปสู่การวิจารณ์ชีวิตและสังคมด้วย พัฒนาการขั้นสูงสุดของการวิจารณ์อาจเป็นไปในรูปของการสร้างวาทกรรมอิสระที่มิใช่เป็นกิจกรรมระดับทุติยภูมิ แต่เป็นการส่งสารที่มีความหมายต่อชีวิตและสังคม โดยที่จุดเริ่มต้นอาจจะเป็นเรื่องของการแสดงปฏิกิริยาต่องานศิลปะหรือต่อศิลปะโดยรวม ในท้ายที่สุดแล้ววาทกรรมแห่งการวิจารณ์อาจจะก่อตัวขึ้นมาเป็นแหล่งหลอมรวมความคิดที่เกี่ยวกับชีวิตและสังคมได้ โดยที่ในบางครั้งเรามิได้พะวงว่างานวิจารณ์ที่ทรงคุณค่านั้นเป็นการวิจารณ์งานศิลปะที่เป็นรูปธรรมอันใดหรือไม่ ถึงอย่างไรก็ตาม เราคงจะปฏิเสธไม่ได้ว่า โดยทั่วไปแล้ว สถานะของงานศิลปะในสังคมอาจจะมั่นคงและสูงส่งกว่างานวิจารณ์ ผลที่ตามมาก็คือ สถานะของศิลปินมักจะสูงกว่าสถานะของนักวิจารณ์ การจะปรับบทบาทของการวิจารณ์ศิลปะให้เป็นบทบาทของการวิจารณ์ชีวิตและสังคมจึงดูจะผูกอยู่กับความน่าเชื่อถือและเกียรติภูมิของผู้วิจารณ์ด้วย เราจึงมักจะได้พบเห็นศิลปินผู้ยิ่งใหญ่ทำหน้าที่เกินจากการเสนองานศิลปะต่อสาธารณชน และแสดงความกล้าหาญทางจริยธรรมในรูปของเสียงแห่งมโนธรรมที่มีลักษณะเป็นการวิจารณ์ชีวิตและสังคมไปด้วย จะขอจบบทความนี้ด้วยการอ้างถึงข้อวิจารณ์ของนักดนตรีเอกของโลก คือ ลอร์ด เยฮูดิ เมนูฮิน (Lord Yehudi Menuhin) ผู้ซึ่งจัดได้ว่าเป็นหนึ่งในบรรดานักไวโอลินชั้นนำของโลก ลอร์ด เมนูฮินเป็นยิว เกิดในอเมริกา บิดามาจากอิสราเอล มารดาเป็นชาวอเมริกันยิว เขามีความสำนึกอยู่ตลอดเวลาว่ามนุษย์เรามิอาจปฏิเสธชาติกำเนิดของตนได้ แต่หลักการที่ยิ่งใหญ่ไปกว่าชาติกำเนิดคือความอยู่รอดของมนุษยชาติที่เรียกร้องอุดมคติไปถึงขั้นที่อยู่เหนือความผูกพันในเรื่องของเชื้อชาติไม่ว่ากรณีใดๆ ข้อความที่คัดมาข้างท้ายนี้เป็น

การแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมาเกี่ยวกับนโยบายของประเทศอิสราเอลที่มีต่อชาวอาหรับ ซึ่งลอร์ด เมนูฮิน ประณามอย่างเปิดเผยว่าไม่เป็นไปตามหลักของมนุษยธรรม คงจะมิใช่ผู้ที่มีเชื้อชาติยิวแต่เพียงผู้เดียวที่มุ่งมั่นที่จะแสดงความเป็นกลาง และไม่เข้าพวกกับชนเชื้อชาติเดียวกันโดยปราศจากวิจารณญาณ กวีแนวหน้าเชื้อสายยิวชาวออสเตรียซึ่งลี้ภัยมายังประเทศอังกฤษ Erich Fried ก็แสดงความมีใจสูงไว้เช่นเดียวกัน ในบทกวีซึ่งเขียนขึ้นเมื่อเกิดสงครามระหว่างอิสราเอลกับชาติอาหรับ ในปี ค.ศ. 1967 จะขอคัดทั้งต้นฉบับและบทแปลมาดังนี้

Höre, Israel	**อิสราเอล จงฟังข้าฯ**
Als wir verfolgt wurden	เมื่อพวกเราถูกไล่ล่า
war ich einer von euch	ข้าฯเป็นหนึ่งของพวกเจ้า
Wie kann ich das bleiben	จะให้ข้าฯเป็นเช่นนั้นต่อไปได้อย่างไร
wenn ihr Verfolger werdet?	ในเมื่อเจ้าได้กลายเป็นผู้ไล่ล่าเสียเอง
Eure Sehnsucht war	เจ้าโหยหาที่จะเป็น
wie die anderen Völker zu werden	เช่นชนชาติอื่น
die euch mordeten	ที่เคยฆ่าพวกเจ้า
Nun seid ihr geworden wie sie	มาบัดนี้เจ้าก็เป็นเช่นพวกเขาไปเสียแล้ว
Ihr habt überlebt	เจ้ามีชีวิตยืนยาวมาเกินกว่า
die zu euch grausam waren	พวกที่โหดร้ายต่อเจ้า
Lebt ihre Grausamkeit	แล้วความโหดร้ายของคนเหล่านั้น
in euch jetzt weiter?	ได้เข้ามาสิงอยู่ในตัวเจ้ากระนั้นหรือ
Den Geschlagenen habt ihr befohlen:	เจ้าออกคำสั่งต่อผู้ที่พ่ายแพ้ว่า
>>Zieht eure Schuhe aus<<	"ถอดรองเท้าเสีย"
Wie den Sündenbock habt ihr sie	เจ้าขับไล่เขาเหล่านั้นราวกับ

In die Wüste getrieben	เป็นแพะรับบาปออกไปยังทะเลทราย
in die große Moschee des Todes	ออกไปสู่สุเหร่าแห่งความตายอันกว้างใหญ่
deren Sandalen Sand sind	ให้ผืนทรายเป็นเครื่องรองเท้า
doch sie nahmen die Sünde nicht an	แต่พวกเขากลับมิต้องรับบาป
die ihr ihnen auflegen wolltet	ที่พวกเจ้าต้องการจะยัดเยียดให้
Der Eindruck der nackten Füße	ความรู้สึกที่ได้จากภาพของ
im Wüstensand	คนเดินเท้าเปล่าไปในทะเลทราย
überdauert die Spur	จะคงอยู่นานกว่ารอยรอย
eurer Bomben und Panzer	ระเบิดและรถถังที่เจ้าได้ทิ้งเอาไว้
ERICH FRIED (1921-1988)	เจตนา นาควัชระ (ผู้แปล)

(แปลจาก : Erich Fried : Gesammelte Werke. Gedichte. Berlin : Wagenbach, 1993, p. 430.)

จะขอกลับไปสู่คำพูดของลอร์ดเมนูฮินอีกครั้งหนึ่งท่านจบท้ายข้อวิจารณ์ของท่านด้วยการวกเข้าหาโลกแห่งศิลปะด้วยการแสดงทัศนะต่อไปนี้

> *ขณะที่ผมยังเป็นเด็กตัวเล็กๆ ทำหน้าที่เล่นไวโอลินให้คนฟัง ผมมีความฝันแบบซื่อๆ ว่า ผมจะสามารถสมานแผลในหัวใจของผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก และด้วยการทำเช่นนั้น ผมก็จะปฏิบัติตามอุดมการณ์ของคนเผ่ายิวของผม นับตั้งแต่ผมจำความได้ผมได้พยายามมาตลอดที่จะผูกความงามของดนตรีอันยิ่งใหญ่ไว้กับความประสานสัมพันธ์ของชีวิต เมื่อตอนที่ยังเด็กอยู่ (ดูภาพประกอบที่ 4) ผมถึงกับจินตนาการไปว่า ถ้าผมสามารถบรรเลงเพลง ชาคอนน์ (Chaconne) ของบาค (Bach)*

ภาพประกอบที่ 4 Yehudi Menuhin เมื่ออายุ 8 ปี ฝึกซ้อมดนตรีกับครูของเขา คือ Louis Persinger หัวหน้าวงซิมโฟนี แห่งเมืองซานฟรานซิสโก

> *ให้ถึงใจคนได้ในวิหารซีสตีน (Sistine) โดยที่มีท่านไมเคิล แองเจโล (Michelangelo) (ดูภาพประกอบที่ 5) เพ่งมองอยู่แล้วละก็ อะไรๆ ที่เลวร้ายและต่ำช้าก็จะอันตรธานไปสิ้นจากโลกนี้ราวกับปาฏิหาริย์*[22]

ถ้าจะถามว่าศิลปะเข้ามามีบทบาทอย่างไรในวาทกรรมเชิงปรัชญานี้ (ซึ่งเริ่มต้นด้วยการวิจารณ์การเมืองระหว่างประเทศ) คำตอบ

---

[22] ถอดความจากแถบบันทึกภาพ **Yehudi Menuhin: The Violin of the Century**. EMI Classics, 1996. งานสำหรับเดี่ยวไวโอลินที่รู้จักกันในนามของ "Chaconne" เป็นกระบวนที่ 5 ของ *Partita No. 2 in D minor* ของ Johann Sebastian Bach ส่วนจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่ง Michelangelo เขียนประดับวิหาร Sistine แห่งพระราชวัง Vatican นั้น คือ ภาพทางศาสนาที่ชื่อ *The Last Judgement*

ภาพประกอบที่ 5 จิตรกรรมฝาผนัง ชื่อ The Last Judgement ของ Michelangelo ณ วิหาร Sistine พระราชวัง Vatican

ก็คือว่า ศิลปินการแสดง (performing artist) ทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารงานที่ยิ่งใหญ่ของคีตศิลปินไปสู่มหาชน โดยยึดมั่นในอุดมคติที่อยู่เหนือข้อผูกพันแห่งโลกของศิลปะ ศิลปินผู้ยิ่งใหญ่ซึมซับอุดมคติมาแล้วแต่วัยเด็ก แม้จะมีความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาของตน แต่ก็สามารถมองข้ามพรมแดนไปสู่ศิลปะแขนงอื่นได้ เพื่อจะนำพลังของงานที่ยิ่งใหญ่ในสาขาอื่นๆ มาเสริมให้แก่สาขาของตน ในที่นี้ ลอร์ด เมนูฮิน เริ่มต้นจากงานอันยิ่งใหญ่ทาง*สังคีตศิลป์* แล้วนำตัวเข้าไปผูกอยู่กับงานอันยิ่งใหญ่ในสาขา*ทัศนศิลป์* ในกรอบของ*สถาปัตยกรรม*ทางศาสนา จะว่าปัจจัยเหล่านี้เป็นแต่เพียงเปลือกนอกของวาทกรรมเชิงจริยธรรมก็คงจะไม่ถูกนัก

เพราะในทัศนะของลอร์ด เมนูฮิน ศิลปะที่ยิ่งใหญ่น่าจะดลใจมนุษย์ให้ละกิเลสทั้งหลายทั้งปวงได้ การวิจารณ์ในที่นี้จึงเป็นการสกัดเอาความยิ่งใหญ่ออกมาจากตัวงานสร้างสรรค์อันหลากหลาย เพื่อนำมาเป็นฐานให้แก่การสร้างพลังทางปัญญา ซึ่งในขั้นสุดยอดได้กลายเป็นธรรมะไปแล้ว หากแต่มิใช่ธรรมะที่เป็นคำสอนในระบบธรรมดาสามัญเช่นที่เรารู้จักกัน แต่เป็นการใช้อารมณ์ความรู้สึกที่ศิลปะสามารถดลใจให้เกิดได้ไปเป็นกระแสจิตซึ่งอาจปลุกสัญชาตญาณใฝ่ดีให้แก่มวลมนุษย์ได้ ในแง่นี้ เราจึงอาจสรุปได้ว่า จุดหมายปลายทางของหลักการ*ศิลปะส่องทางให้แก่กัน* และ*การวิจารณ์ส่องทางให้แก่กัน* จึงมิใช่เป็นแต่เพียงความเข้าใจและความชื่นชมที่มีต่อศิลปะเท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องของพลังทางปัญญาที่จะเป็นเครื่องประกันความอยู่รอดของมนุษยชาติ